

Stefan Mazanti, Mikael Skov Mikkelsen og Tobias Effersøe **Eugenik – elitært, usolidarisk og uetisk?**

Da psykologiprofessor Helmuth Nyborg i efteråret 2003 i flere medier lancerede ideen om et statsligt eugenisk program, opstod der en ophidset offentlig debat om eugenikkens normative grundlag og dens muligheder som offentlig politik. Debatten efterlod mange med det indtryk, at et eugenisk program var et elitært, usolidarisk og etisk forkasteligt projekt, der ikke var gangbart i en moderne tidsalder. Tager man udgangspunkt i den nyere anglo-amerikanske politiske filosofis metode, viser en sådan udlægning sig imidlertid uholdbar. Selv en så fremtrædende eksponent for den egalitære tradition i moderne politisk filosofi som John Rawls leverer gode argumenter for, at eugenikken indeholder et betragteligt egalitært potentiale.

Psykologiprofessor Helmuth Nyborgs seneste udspil om, at der bør iværksættes et statsligt eugenisk program til forbedring af den gennemsnitlige intelligens i samfundet, udløste ikke så overraskende stærke og følelsesladede reaktioner i offentligheden. Forslaget skabte ikke kun polemik, fordi det giver mange mennesker associationer til nazismen, men også fordi det berører en række grundlæggende moralske forestillinger om mennesket og samfundets indretning samt spørgsmålet om, hvordan samfundet skal håndtere genteknologiens muligheder. På et mere empirisk plan har forslaget endvidere ansporet til en ivrig videnskabelig debat om den menneskelige intelligens – i særdeleshed om, hvordan den måles, og i hvilket omfang den arves.

Nu hvor, debattens sidste læserbrev for længst er sendt ind, og stilheden således har sænket sig over kamppladsen, står særligt det indtryk tilbage, at enhver med blot en anelse moralsk integritet i behold har taget afstand fra ikke kun Nyborg, men den eugeniske ide i det hele taget. Kort sagt har modstanderne af eugeniske programmer haft et vist held med at fremstille den eugeniske tanke som et elitært, usolidarisk og etisk forkasteligt projekt. Det er målet med denne artikel at udfordre denne fremstilling ved at vise, at der er gode grunde til at anskue eugenikken som en ide med et anseeligt egalitært potentiale.

I modsætning til meget af det, der er blevet fremført imod Nyborgs eugeniske ideer, vil argumentationen her tilstræbe at overholde de basale regler for en demokratisk debat, herunder særligt kravene om saglighed, relevans og logisk stringens. Logisk stringens er afgørende, fordi den indebærer en vis disciplin med hensyn til at ekspliciterne værdiantagelser og at lade konklusioner følge af præmisserne. Inden for den anglo-amerikanske nyere politiske filosofi står kravet om logisk-analytisk stringens særlig stærkt. Netop derfor er den tradition velegnet til at analysere argumenterne i den rodede danske debat om eugenik. Vores ærinde med artiklen er således at nuancere debatten ved at anvende traditionens teori og metode til at afdække argumenternes indhold og skabe forudsætninger for at vurdere deres styrke. Vi vil særligt koncentrere os om at efterprøve den overordnede påstand om, at eugenikken hviler på et elitært, usolidarisk og etisk forkasteligt grundlag som artiklens egentlige problemstilling.

Den eugeniske teoris oprindelse og begrebsliggørelse

Ordet "eugenik", der stammer fra græsk og betyder "af god herkomst", blev første gang anvendt i 1883 af den engelske videnskabsmand Francis Galton, der definerede eugenik som "studiet af offentligt kontrollerede foranstaltninger, der kan forbedre eller forringe racekvaliteterne hos fremtidige generationer" (Koch, 2000: 16). I denne klassiske forstand drejer eugenikken sig altså om offentlig kontrol med den menneskelige arvemasse med det formål at forbedre menneskeslægten.¹ Inspireret af Darwins selektionsteorier mente Galton, at der var en grundlæggende forskel på mennesker, og at denne forskel gik i arv. Teorier om arvelighed var dog ikke noget nyt fænomen. Det opsigtsvækkende lå imidlertid deri, at der nu ikke blev skelnet mellem arveligheden af fysiske og psykiske evner, hvilket for Galton kunne forklare observationen af, at bestemte egenskaber syntes at ligge til bestemte familier. Derfra sluttede Galton, at det måtte være muligt gennem selektive valg over flere generationer at skabe en mere begavet og "duelig" menneskerace, hvad der for Galton blot var sund fornuft: "Det naturen udrettede blindt, langsomt og grusomt, kunne mennesker udrette klogt, hurtigt og venligt" (Koch, 2000: 16). Ud af disse teorier samt Gregor Mendels opdagelse af de konkrete biologiske mekanismer bag de observerede arvelighedsregler voksede med tiden en egentlig statslig eugenisk praksis. Omkring århundredeskiftet var det således almindeligt antaget i videnskabelige kredse, at staten kunne og burde iværksætte tiltag til forbedring af befolkningskvaliteten.

Mellemkrigstidens eugeniske praksis i Danmark

I 1920 udgav den senere socialdemokratiske minister, K.K. Steincke, bogen *Fremtidens Forsørgelsesvæsen*, der udtrykte en vision om, hvordan staten kunne overtage de forsørgelsespligter, der tidligere påhvilede familien eller individet selv. Visionen involverede blandt andet eugenik. Den blev anset for at være en nødvendig del af en socialistisk forsørgelsespolitik, fordi man ellers ville ende med at forøge og ikke begrænse antallet af de mennesker, man ville hjælpe – de dårligst stillede. Steinckes hovedprincip om, at "ethvert menneskeligt væsen skal have ret til den lykkeligst mulige tilværelse", indebar derfor, at samfundet måtte forhindre et menneskes forplantning, hvis der var risiko for, at efterkommerne ville "mangedoble ulykken" og derved komme til at ligge sig selv og forsørgelsesvæsenet til unødigt byrde (Møller, 2002: 5).

Steinckes ideer blev i mellemkrigstiden ganske indflydelsesrige, og under hans tid som socialminister og justitsminister udformedes i 1930'erne et egentligt eugenisk program indeholdende brugen af sterilisation, ægteskabsforbud og svangerskabsafbrydelser. I modsætning til den nazistiske eugenik var der i den danske politik et vist mål af humanisme til stede, idet ingen måtte opgive mere end forplantningsevnen, ligesom der blev lagt vægt på oplysning og frivillighed. Frivilligheden var dog ofte mest af kosmetisk art, idet eksempelvis "frivillig" sterilisation kunne være en af betingelserne for løsladelse fra en forvaringsinstitution. Selv om 1930'ernes danske eugeniske program således var socialistisk og egalitært i sit sigte og hverken racistisk som i USA eller antisemitisk som i Tyskland, hvilede det ikke desto mindre på en klassifikation af menneskelige egenska-

ber som værende enten "gode" eller "dårlige".² De "dårlige" egenskaber var således de egenskaber, der ud fra en generel betragtning var bebyrdende for individet og dermed også samfundsøkonomien. Ideen bag mellemkrigstidens social-eugenik var altså, at man kun gennem afhjælpning af disse bebyrdende egenskaber kunne skabe forudsætningen for reel lighed mellem mennesker.

Efterkrigstiden og det nazistiske spøgelse

Mellemlkrigstidens danske eugeniske program blev af samtiden ikke opfattet som kontroversielt og samlede bred opbakning i den daværende Rigsdag (Møller, 2002: 12). Nazismens sammenblanding af eugenisk videnskab og politisk ideologi under Anden Verdenskrig ændrede dog den generelle holdning til statsligt styret eugenik markant. I stedet for at være en naturlig del af socialpolitikken, blev den statslige eugenik i offentligheden efterhånden betragtet som en moralsk "farlig" ide – ikke fordi den eugeniske ide i sig selv var problematisk, men fordi den havde vist sig at kunne medføre frygtelige konsekvenser i hænderne på de forkerte. Mod slutningen af 1950'erne ændrede det eugeniske program sig derfor i retning af et mere individuelt baseret program med stærkere betoning af frivillighed. Forskningen gik fra at omhandle hele individet som objekt til mere specifik sygdomsbekæmpelse ved hjælp af DNA-analyser og kromosomforskning. Retorikken ændredes, så begreber som "race" og "nation" efterhånden blev erstattet med "den menneskelige race" og "menneskeheden", og "arvehygiejne" kom i stedet til at hedde "genetisk rådgivning" (Koch, 2000: 229).

Mens denne ændring i begrebsanvendelsen var et udtryk for en reel forandring i den eugeniske praksis, forblev de overordnede målsætninger stort set uændrede. I hele perioden fra Steincke og op til 1990'erne har den sociale orientering, det vil sige forpligtigelsen til at sikre en genetisk "sund" befolkning, således spillet den væsentligste rolle i moderne eugenik. Først i 1990'erne blev analogien om det organiske samfund som begrundelse for eugeniske tiltag endeligt opgivet, og i dag sætter "god" eugenik entydigt hensynet til individet højere end hensynet til samfundsøkonomien (Koch, 2000: 242). At denne historisk set nye opfattelse har slået rod kom, som vi nu skal se, voldsomt til udtryk i den seneste danske eugenikdebat. Inden da kan man dog foreløbigt konstatere, at historien – på nær den nazistiske misforståelse – ikke kan give belæg for en udlægning af eugenikken som et elitært eller usolidarisk projekt. I en dansk sammenhæng kan man endda sige tværtimod. At en sådan opfattelse i dag alligevel er fremherskende, viser os, at nazismens eugeniske praksis stadig kaster lange skygger, og at det som sådan mere er midlerne end målene, der er eugenikkens akilleshæl.³

Den seneste danske eugenik-debat

På trods af de mange gode argumenter for den danske eugeniks egalitære forhistorie, blev det eugenikkens grimme ansigt, der fik lov at dominere i den debat, professor Nyborg fremkaldte i efteråret 2003. I et featureinterview i *Jyllands-Posten*, 27.09.2003 hævdede han: "Vi kommer ikke uden om at diskutere, om vi skal have et avlsprogram, hvor vi selektivt støtter, at højt begavede mennesker får flere børn, og [hvor vi] belønner mindre begavede for ikke at formere sig". Nyborgs eugeni-

ske grundsynspunkt var med andre ord *at fremme de bedst egnedes reproduktion*. At intelligensen her anses for at være det mest hensigtsmæssige eugeniske kriterium, er en videnskabelig præmis, men ikke afgørende for hans synspunkt. Målet var således ikke at fremme intelligensen, men derimod, som han selv udtrykte det senere i samme interview, at "øge den samlede menneskelige lykke".

De fleste er formentlig villige til at acceptere ideen om at sikre menneskers lykke eller velfærd, men folk splittes, når det kommer til metode og de fordelingsmæssige aspekter. I disse spørgsmål kan der sondres mellem to grundpositioner, som begge har dybe rødder i den vestlige filosofihistorie, nemlig utilitarisme og egalitarisme. Kort sagt beskæftiger utilitarismen sig med, hvordan man opnår den størst mulige sum af *velfærd*. Velfærd er altså her en aggregeret størrelse og måles i forhold til samfundet som helhed. For utilitaristen vil det relevante spørgsmål i eugenik-debatten derfor være, hvorvidt eugenikken kan øge samfundets samlede velfærd. Egalitarismen derimod, betragter ikke velfærd, men *lighed* som absolut mål. Egalitaristen ville derfor først og fremmest spørge om, hvorvidt eugenikken kan bidrage til et mere lige samfund, og her betone den individuelle ulighed som det egentlige problem (Holtug et al., 1997: kap. 3 og 4).

Vi kan med Nyborgs udtalelser konstatere, at han bevæger sig inden for en utilitaristisk tradition, hvor det bedst mulige udfald er det, som indeholder den største samlede mængde velfærd (Holtug et al., 1997: 83). Efter Nyborgs opfattelse kan et eugenisk program have en række positive individuelle virkninger, som vi i et velfærdssamfund som det danske hverken moralsk eller økonomisk kan se bort fra. Eugenikken indeholder altså her ikke et elitært sigte, men derimod en forestilling om, at værdien af den samlede sum af velfærd har forrang. Denne åbenlyse utilitaristiske grundtone til trods, fik Nyborgs forslag en meget negativ og til tider fordømmende modtagelse. Det skyldtes ikke blot, at utilitarismen på visse områder synes at være gået af mode, men også, at mange debattører fik associationer til eugenikkens problematiske fortid. Således udtalte den sundhedspolitiske ordfører for Socialdemokraterne, Sofie Hæstorp Andersen, i *Jyllands-Posten* dagen efter Nyborg, at: "Det grænser til fascisme at forestille sig, at man kan fremavle mere intelligente og lykkelige mennesker", og videre, "...at hans [Helmuth Nyborgs] forslag om at øge lykken i kommende generationer vil indebære, at vi overskrider alt for mange *etiske grænser*. Dansk politik handler om at skabe lige muligheder for det enkelte menneske (...) – ikke om at fremavle bedre mennesker" (vores kursivering).

En indvending som denne hører til i den egalitaristiske tradition, idet eugenikken her betragtes som en trussel mod idealet om, at alle bør stilles lige og have lige muligheder. Ud over at være illustrative for tonen i debatten, rejser udtalelserne endvidere spørgsmålet om, hvor meget fascisme der egentlig gemte sig i Nyborgs efterhånden mange udtalelser til forskellige medier. Hvor langt ville Nyborg lade staten gå? Hvilke grænser var han villig til at overskride? Nyborg introducerer i førertalte interview det hovedsynspunkt, at samfundets stigende kompleksitet kombineret med et påstået generelt fald i intelligensniveauet kræver et eugenisk svar. Han vil ikke lægge sig fast på en konkret metode, men ønsker blot at påpege et efter hans mening accelererende samfundsproblem. Konkret bliver han dog med

forslaget om et statsligt frivilligt program, hvor staten skal belønne højt begavede (Nyborgs måde at sige "bedre stillede" på) for at få børn, og de lavt begavede (Nyborgs måde at sige "dårligt stillede" på) for ikke at få børn. Men hvad hvis de dårligt stillede ikke opfører sig rationelt trods klækkelig økonomisk kompensation for deres bidrag til samfundets samlede velfærd? Her er der for Nyborg ingen tvivl:

"Et statsligt program er fornynderisk, og jeg bryder mig ikke om at staten skal være storebror. Omvendt kan et individuelt program føre jungleloven med sig. Jeg mener at det vigtigste hensyn må være lykken i næste generation. Og det er meget uheldigt hvis en kvinde ved at påberåbe sig det hellige moderskab kan føde et multihandicappet barn, og dermed påføre sit barn og næste generation stor ulykke. Der bør opstilles visse kriterier. *Hvis en alvorlig sygdom er arvelig, eller hvis intelligensdefekten er meget stor, bør moderen ikke have lov til at forfølge et egoistisk ønske om at få børn*" (Jyllands-Posten, 27.10.03, vores kursivering).

I sidste ende er det altså den fælles fremtidige velfærd, der får førsteprioritet. Svaret på de ovenstående spørgsmål er altså, at individet i yderste konsekvens må tåle at blive kategoriseret som "uønsket" i fremtiden og opgive sin forplantningsevne til fordel for det fælles bedste.

En sådan forestilling kan ganske berettiget kritiseres for ikke at tage behørigt hensyn til individets rettigheder, hvilket også var den primære substantielle indvending i den efterfølgende debat. Spørgsmålet er nemlig, om diskriminering mellem "ønskede" og "uønskede" egenskaber kan berettiges moralsk med henvisning til øget samlet velfærd. Egalitaristen ville naturligvis hævde, at det "gode" samfund ikke skal tilstræbe at øge borgernes samlede velfærd, men derimod – som også Sofie Hæstorp Andersen argumenterer for – ligheden mellem dem (Holtug et al., 1997: 112). Da idealet er lighed for *alle*, foreskrives det, at samfundet må yde en særlig indsats, og ikke eugenisk "udelukkelse", over for de dårligt stillede.⁴

Selv de, der er tilbøjelige til at give Hæstorp Andersen ret, kommer ikke uden om, at den almindelige opfattelse af Nyborg-debatten som mange humanisters opgør med en enkelt moralsk depraveret radikalist, ikke holder til en nærmere efterprøvnings. Det synes i stedet mere retvisende at beskrive situationen som en enlig utilitarist mod en masse andre. De "andre" kan have deres velbegrundede indvendinger mod Nyborgs ideer, men ikke desto mindre er det væsentligt at holde fast i, at der i det store og hele er tale om en velkendt debat mellem utilitarister og egalitarister. Der er filosofisk set således ikke noget fantastisk nyt eller kontroversielt ved Nyborg, men det faktum har han med sine kontroversielle intelligensteorier givetvis selv været med til at overskygge.

Hviler den eugeniske tanke på et usolidarisk og etisk forkasteligt grundlag?

Navnlig fordi den rent utilitaristiske variant af eugenikken synes så "nem" at kritisere, som vi har set ovenfor, er det væsentligt at holde fast i, at eugenik kan være mange ting. Professoren fra Århus repræsenterer således kun én blandt flere forskellige forestillinger om, hvad eugenik er, og hvordan den kan tænkes gennemført, og naturligvis findes der andre etiske begrundelser for eugenik end én, der udspringer af utilitarismen. Derfor vil vi i det følgende vende det hele lidt på hovedet og undersøge eugenikkens egalitære potentiale. Den overordnede strategi i

vores argumentation vil være at se, hvor langt vi kan nå ved at gendrive den egalitaristiske kritik af eugenikken på dens egne præmisser. Men inden da skal vi gøre et nødvendigt ophold ved nogle mere definatoriske spørgsmål om, hvad eugenik er, og hvad den kan bruges til.

I stedet for at begrænse sig til en utilitaristisk præget definition af den eugeniske tanke, er det vigtigt at fastholde eugenikken i sin grundbetydning. Med reference tilbage til den historiske gennemgangs påpegning af, at den eugeniske praksis har udviklet sig i en individcentreret retning, vil vi foreslå, at eugenik defineres som *den bevidste manipulation med menneskelige arveanlæg med sigte på at forbedre fremtidige generationers livskvalitet*.⁵ En sådan definition siger ikke konkret noget om, hvordan denne manipulation skal foregå, hvem der skal foretage den og på hvem, hvilke arveanlæg der er tale om, eller hvad "forbedret livskvalitet" indebærer. Således forstået er der tale om eugenik, når blot den menneskelige reproduktion er forbundet med en bevidst selektionshandling, det vil sige foregår ikke-tilfældigt eller ikke-instinktivt, om man vil. At reproduktionen foregår ikke-tilfældigt, betyder i darwinistisk forstand, at sammensætningen af menneskelige arveanlæg ikke følger principperne for den naturlige selektion, men derimod i større eller mindre omfang omgår dem. Med en metafor kan man sige, at eugenik således i sin mest rudimentære forstand er en måde, hvorpå antallet af (individer i) evolutionære blindgyder begrænses. Man kunne også med reference til Galton sige, at eugenikken giver mulighed for en mere humanøkonomisk selektionsproces.

At forstå begrebet "eugenik" så bredt, som det her foreslås, rummer en række fordele. For det første genindtager eugenikken sin naturlige plads i den løbende og mere generelle debat om, hvordan vi skal håndtere den nye bioteknologis muligheder. For det andet, og mest væsentligt, rummer definitionen den fordel, at den indfanger prænatal diagnostik, kunstig befrugtning, provokeret abort og lignende "almindelige" hospitalsydelser som det, de rettelig er – eugenik. Set i det lys bliver spørgsmålet om eugenik til et spørgsmål om teknisk/etisk grænsedragning ud fra konkrete tilfælde, og ikke – som det så ofte bliver gjort til – et spørgsmål om *for* eller *imod*. Endelig kan man pege på, at definitionen ikke angiver eugenikkens formål som et problem, der skal løses, men derimod som et potentiale, der kan udnyttes. Som det fremgik i det historiske afsnit, var Steinckes (nu uacceptable) variant af eugenikken netop præget af problemopfattelsen. Godt nok er termen "forbedret livskvalitet" ikke robust over for historiske ændringer i menneskesyn, men spørgsmålet er, om man i det hele taget kan undgå det. For ikke igen at vade ud i hele den begrebsmæssige og empiriske forplumring, som Nyborg-debatten er havnet i på dette punkt, vil vi nøjes med at forstå forbedret livskvalitet i denne specifikke sammenhæng som *afhjælpning af genetiske defekter på områder, hvis normalfunktion er en nødvendig betingelse for individets selvrealisering*. Altså på godt dansk en fjernelse af nitterne i det naturlige lotteri.

Ud over at understrege, at eugenik-begrebet skal forstås bredt, er det en anden væsentlig pointe, at Nyborg-debattens rodede præmisser alt for ofte har stået i vejen for den saglige grundighed. En meningsfyldt diskussion af eugenikkens etiske status må nødvendigvis holde de normative og empiriske aspekter af problem-

stillingen adskilt. En sådan adskillelse har i den foreliggende debat sjældent været opretholdt, og derfor har argumentationen mod den eugeniske ide alt for ofte koncentreret sig om et empirisk spørgsmål, nemlig hvorvidt matematisk-sproglig intelligens er et anvendeligt kriterium for et eugenisk program eller ej. Igen er vi nødt til at påpege, at eugenikken bør diskuteres i et bredere perspektiv, idet denne form for intelligens jo blot er én blandt en række egenskaber ved mennesket, der har betydning for dets livskvalitet. At intelligens muligvis er en uanvendelig målestok for livskvalitet kan være en ganske rimelig indvending, blot ikke mod den eugeniske tanke som sådan.

Med disse indledende manøvrer har vi forankret den eugeniske ide i en noget bredere og mere analytisk stringent ramme, end det har været tilfældet med Nyborg-debatten. Vi har således bedre forudsætninger for at diskutere de typiske indvendinger mod den eugeniske tanke, hvilket vi vil vende os mod i det følgende.

Statsmodellen og det nazistiske spørgsmål

Hovedindvendingen mod den eugeniske tankegang har en stærk historisk reference, først og fremmest til nazismens eugeniske programmer før og under Anden Verdenskrig. Som det antydes ovenfor, var det særlige ved den nazistiske variant af eugenikken, at den bemyndigede staten til at forhindre bestemte samfundsgruppers reproduktion, herunder ligefrem at aflive "uønskede" individer. Denne åbenlyst perverterede praksis har for tid og evighed belastet den eugeniske ide, så holocaust og eugenik næsten opfattes synonymt. Et eugenisk program efter statsmodellen – hvor staten har hovedrollen, hvor eugenikken gennemføres ved hjælp af tvangsmidler, og hvor metoden er at forhindre samfundsmæssigt uønskede individer i at reproducere sig – finder derfor i dag kun yderst begrænset politisk støtte. Tanken om, at staten aktivt blander sig i, hvem der må få børn, er ganske enkelt uspiselig for de fleste, fordi det ville bryde med de almindelige borgerrettigheder og den rodfæstede opfattelse af, at staten er til for borgernes skyld og ikke omvendt. Selv moderate fortalere for eugenikkens muligheder afviser således en statsmodel med henvisning til, at forældrenes selvbestemmelsesret skal respekteres. Som eksempel kan nævnes filosofen Thomas Søbirk Petersen, der mener, at eugenik er etisk acceptabelt på det personlige plan, hvor forældre kan vælge egenskaber hos deres kommende børn. Men hvis staten vil blande sig i, hvem der har ret til at blive født, begynder det ifølge Søbirk Petersen "at lugte af nazisme" (*Jyllands-Posten*, 29.09.03).

På trods af denne noget nær kategoriske afvisning af statsmodellen er det i dag et faktum, at mentalt udviklingshæmmede holdes under et intenst offentligt opsyn og i vidt omfang afholdes fra at få børn. Skulle et barn ikke kunne undfanges på normal vis, vil et ønske om kunstig befrugtning fra sådanne par formentlig ikke blive imødekommet. Uagtet at der ikke er tale om direkte tvang, og uanset om det bagvedliggende hensyn er det ufødte barns tarv, er dette brud på princippet en ikke uvæsentlig indrømmelse af, at en aktiv statslig indblanding i individets reproduktion ikke er så fjern en tanke endda. Endnu et instruktivt eksempel på denne inkonsistens – eller hulhed om man vil – finder man hos "normalt" fungerende par, der søger tilladelse til at adoptere. Sådanne par skal leve op til en række so-

cialle og psykologiske krav fastsat af myndighederne, og hvis ikke kravene opfyldes, afslås ansøgningen. Selv om det ud fra en almindelig betragtning forekommer helt rimeligt, må man samtidigt konstatere, at det er i direkte modstrid med princippet om forældrenes selvbestemmelse. Et sidste ret håndfast eksempel på en bredt accepteret statslig eugenisk praksis er lovens forbud mod giftermål mellem nærtbeslægtede. Dilemmaet er igen, at voksnes ret til at gifte sig og få børn, med hvem man vil, kan være i konflikt med andre rettigheder – for eksempel børnenes. Når rettigheder er i konflikt, må der prioriteres, og eksemplerne viser os, at en alment accepteret prioritering i en række tilfælde ender i noget, der bedst kan beskrives som statslig eugenisk tvang. Sammenfattende må vi sige, at indvendingerne mod et statsligt eugenisk program er udbredte, men på visse områder ganske inkonsistente. Man kan med andre ord ikke uden forbehold fastholde, at et statsligt eugenisk program er etisk forkasteligt, medmindre man samtidig kræver en række radikale ændringer i samfundsindretningen som den er i dag.

Den kvasi-statslige model og de besværlige "dårlige liv"

Lad os forlade det polemiske hjørne og et øjeblik imødekomme indvendingen om, at en ren statslig model, der indebærer direkte tvang, er en ubetinget dårlig ide. I stedet for at opgive statsmodellen helt, kan man i stedet forestille sig en model, hvor statsmagten udpeger nogle uønskede egenskaber, men hvor deltagelsen i programmet er frivillig, eventuelt mod subsidier. Som vi så tidligere, er det et forslag, Nyborg selv fremførte. Selv om denne kvasi-statslige model klarer frisag, for så vidt angår tvangsaspektet, er der stadig det problem, at staten og ikke individet overlades afgørelsen af, hvilke egenskaber der er uønskede. Bekymringen er, at en sådan udvælgelse per definition vil være totalitær og stigmatiserende, og det vil kollidere med det socialliberale menneskesyn, ifølge hvilket alle mennesker er lige værdifulde. Også selve udvælgelsen vil udgøre et problem, idet det formentligt vil være vanskeligt på demokratisk vis at blive enige om, hvilke egenskaber der er uønskede.

Nyborg foreslog lav intelligens som eugenisk kriterium, men det forslag udløste som bekendt en voldsom empirisk diskussion om, hvorvidt intelligens er arvelig, og om det overhovedet har noget at gøre med livskvalitet. At intelligens er en problematisk størrelse, er dog ikke ensbetydende med, at man ikke kan pege på en række arvelige egenskaber, der på det individuelle og samfundsmæssige plan må betegnes som uønskede. Et par oplagte eksempler på arvelige somatiske sygdomme er forhøjet kolesterol (familiar hyperkolesterolemie), cystisk fibrose og brystkræft. Af psykiske sygdomme med en dominant arvelighed kan man fremhæve skizofreni og mani-depressivitet (Lorentzen et al., 1999). Problemet er nu, at selv om man på et abstrakt plan kan blive enige om, at disse sygdomme er uønskede, og selv om deres "forebyggelse" ville være baseret på et individuelt valg, så vil vores egalitære sindelag forbyde os på det konkrete plan at dele mennesker op i "gode" og "dårlige" liv, så længe vi taler om mennesker, der er født. Her har vi at gøre med en afgørende pointe, fordi det reelt er her, at den generelle holdning til eugenik er aller mest dobbeltydig. Således sorteres der i dag på den ene side raskt væk mellem potentielt "gode" og "dårlige" liv, når en gravid kvinde vælger provokeret

abort efter såkaldt "eugenisk indikation", mens den samme klassifikation er utænkelig, hvis det gælder "rigtige" (fødte) mennesker.⁶ Sat på spidsen tøver man altså ikke med at slå "dårlige" fostre ihjel, men man anser det for uacceptabelt at medvirke til at begrænse et "dårligt" livs udbredelse, når først det er sat i verden.

Der synes således her at være forskel i folks etiske univers på det, vi vil kalde *obstruktiv* og *konstruktiv* eugenik. Mens obstruktiv eugenik retter sig mod begrænsningen af uønskede egenskabers spredning fra nulevende (fødte) individer, retter den konstruktive eugenik sig mod begrænsningen af uønskede egenskaber hos kommende (undfangede, men ufødte) individer. Den afgørende forskel er altså, at den konstruktive eugenik ikke sigter mod at kontrollere (obstruere) arveligheden mellem generationer, men i stedet mod at rette "fejlene" (konstruere) inden de sker. Populært sagt går man efter at udrydde smitekilden og ikke smittebæreren. Denne forskel i *metode* rummer tilsyneladende forklaringen på, hvorfor kategorierne "gode" og "dårlige" liv accepteres i nogle sammenhænge, men ikke i andre.

Hvis vi accepterer afvisningen af den obstruktive eugenik og anerkender, at kun individet kan udpege og vælge uønskede egenskaber, er vi nødsaget til endeligt at forkaste ideen om en statslig model. I stedet kunne man så forestille sig en markedsorienteret model, hvor staten stiller teknologi og rådgivning til rådighed, men hvor det er op til det enkelte forældrepar at afgøre, hvilke egenskaber ved deres kommende barn, som ved hjælp af adgangen til svangerskabsafbrydelse, der skal selekteres imod.⁷ Hvis man inddrager den nyeste bioteknologi, kunne man endda forestille sig, at der blev manipuleret med arveanlæggene under graviditeten,⁸ således at man "slipper for" først at opdage en genetisk defekt eller en kromosomfejl, der koder for eksempelvis Downs syndrom (mongolisme), og derefter overveje provokeret abort. På den måde kunne man "ramme rigtigt" første gang, hvilket alt andet lige ville gøre selektionen mere økonomisk eller skånsom, om man vil. Når vi i det følgende vil omtale "konstruktiv eugenik", vil det være i denne sidste betydning, idet det netop er den tekniske kunnen, der åbner perspektiverne for en reelt individuelt frisættende eugenisk praksis. Der er altså tale om et eugenisk program, der bygger på frivillighed og selvbestemmelse, og hvor kun potentielle liv bliver sorteret efter et individuelt eugenisk kriterium. Spørgsmålet er da: Hvis denne form for eugenik giver mulighed for at forbedre fremtidige generationers livskvalitet, hvad skulle så tale imod?

Truslen fra det perfekte menneske i det sterile samfund

En række indsigelser mod den eugeniske tanke har mindre at gøre med nazisme eller modeldiskussioner, men henter derimod inspiration fra en generel bioteknologisk skepsis. Indsigelserne går primært på det "unaturlige" i at manipulere med menneskets arveanlæg og på modstand mod det, der angiveligt skulle være resultatet – det perfekte menneske. Det er for os det mest relevante, idet det rummer påstanden om, at eugenikkens mål skal findes et eller andet sted mellem at skabe "smukke, kloge og perfekte mennesker" (*Jyllands-Posten*, 28.10.03), "avle problemerne væk" (*Jyllands-Posten*, 29.10.03) eller at "undertrykke de svage" (*Jyllands-Posten*, 30.10.03). Formanden for Etisk Råd, Ole Hartling, opsummerede rammende denne opfattelse i *Jyllands-Posten*, 28.09.03: "Der har altid i vores

samfund været plads til svage mennesker og skæve eksistenser, og vi skal for alt i verden ikke stræbe efter en verden, som kun tilgodeser de rige, smukke og succesrige. Det er for mig en smukkere tanke at indrette samfundet, så der er plads til alle, end at indrette mennesker på en måde, så de passer til samfundet”.

I lyset af det historiske afsnit og den ovenstående diskussion af eugenikkens rolle i dagens Danmark forekommer denne udtalelse at være temmelig unuanceret og verdensfjern. For det første er eugenik en realitet. For det andet udrydder den (konstruktive eugenik) ikke nogen eller tager deres ”plads”, men retter så at sige en fejl, inden den sker. Og for det tredje synes begrebet ”skæve eksistenser” at hvile på en noget usolidarisk romantiseren over, hvad det vil sige at blive født med svære handicaps. Det er i hvert fald begrænset, hvad samfundsindretningen kan gøre ved det nyfødte barns rygmarvsbrok – eller for den sags skyld alle de andre lidelser, der gennem prænatal diagnostik konstateres på tusindvis af fostre hvert år. Sidst men ikke mindst må man anholde den myte, at eugenik i en dansk sammenhæng sigter efter en verden, der kun er for ”de rige, smukke og succesrige”. Som ovenfor påvist har eugenik i Danmark historisk set været alt andet end elitær. Senere hen, da eugenikken i sin konstruktive udgave antog en mere individcentreret form, kan den vel bedst betegnes som neutral. Udtalelsen er altså et udtryk for uvidenhed og overfladiskhed, idet den ligeledes ignorerer rækken af klare etiske problemer en sådan kategorisk afvisning løber ind i.

En variant af argumentet om det perfekte menneske går på, at eugenikken ikke ville have levnet plads til kunstnere som eksempelvis Van Gogh (psykisk syg) eller Toulouse-Lautrec (dværg). Logikken synes her at hvile på en positiv sammenhæng mellem kunstnerisk talent og afvigelse fra normen. Selv om det forbliver ren spekulation, er det vores påstand, at et kunstnerisk talent under normale forhold alt andet lige vil have bedre muligheder for udfoldelse end ét, der er tvunget til at operere under afvigende forhold. Ganske vist kunne man forestille sig, at et eugenisk program ville have selekteret mod de to nævnte malere, men hvad med alle de potentielle Picasso’er (”normal”) eller Klimt’er (”normal”), man ville gå glip af, hvis man altid lod den naturlige selektion gå sin skæve gang? Sammenfattende synes bekymringen for, at et eugenisk program vil føre et sterilt, umenneskeligt og usolidarisk samfund med sig, at være svagt begrundet. Opfattelsen savner nuancer og bunder i en manglende forståelse for, at omkostningerne ved ikke at udnytte den konstruktive eugenik kan blive større end gevinsten – uanset, hvad gevinsten måtte være.⁹

Hvad ville John Rawls mene om et eugenisk program?

Med den overordnede konstatering af, at eugenikken kan forsvares etisk og også har en stærk egalitær forhistorie, vil vi afslutningsvis undersøge mulighederne for at indplacere den eugeniske ide i den amerikanske filosof John Rawls’ retfærdighedsteori. Som den vel nok mest kendte eksponent for den egalitære tradition i moderne politisk filosofi er en rawlsiansk tilgang en oplagt måde at følge analysen op på, fordi det giver mulighed for at underbygge vores hidtidige analyse på lidt mere formaliseret vis. Således vil vi betragte Rawls som den autoritative kilde i afgørelsen af, hvor langt eugenikkens egalitære potentiale egentlig rækker.

gøre det. Hvis vi afstår herfra, har vi nemlig opretholdt en ulige fordeling af goderne, der ikke stiller de dårligst stillede bedst muligt. Ifølge differensprincippet er et samfund uden et eugenisk program altså et uretfærdigt samfund. En mere håndgribelig fremstilling af den konstruktive eugeniks egalitære potentiale fås ved at kigge på et "retfærdighedsdiagram" som dette nedenfor, hvor indifferenskurver angiver fordelinger af primære sociale goder mellem personerne X_1 ("godt stillet") og X_2 ("dårligt stillet") (eksemplet bygger på Rawls, 1999: 66).

Form og hældning på nyttefunktionerne OP_1 og OP_2 bestemmes af udfaldet i det naturlige lotteri, og det fremgår umiddelbart, at differensprincippet foreskriver punktet a som den mest retfærdige fordeling af samfundets goder *under de naturgivne omstændigheder, bestemt ved udfaldet af det naturlige lotteri*. En tilvækst i X_1 's godeandel (ulighed) foran a vil øge "retfærdigheden", men fortsætter væksten (uligheden) ud over a , vil retfærdigheden mindskes.

Hvis man med eugenikken begrænser antallet af negative udfald i det naturlige lotteri, vil OP -kurvens forudsætning – *de naturgivne omstændigheder* – ændres tilsvarende, for eksempel som vist i figuren fra OP_1 til OP_2 . I hvert fald vil ændringen medføre, at OP -kurven vil nærme sig den fordelingsmæssige idealsituation repræsenteret ved 45° -linjen, og derved vil "retfærdigheden" forøges. I Rawls' optik er der med andre ord ingen umiddelbar god grund til, i retfærdighedens tjeneste, ikke at benytte sig af eugenikkens muligheder. Et synspunkt Rawls endda antyder i en formulering, der ret beset ikke lader Helmut Nyborg meget tilbage at ønske: "Over tid bør samfundet således tage skridt til i det mindste at bevare det generelle niveau af naturlige evner og til at hindre spredningen af alvorlige defekter" (Rawls, 1999: 92. Vores oversættelse).

Kontraktargumentet: Bag uvidenhedens slør

Ud over det intuitive argument, der jo grundlæggende hviler på en normativ præmis om, at "ufortjente" uligheder bør udlignes, rummer Rawls' teori også mulighed for at anvende et mere konstrueret argument for et eugenisk program. Argumentet tager udgangspunkt i Rawls' forestilling om *den oprindelige position*, en hypotetisk valgsituation, hvor frie, lige og rationelle individer bliver enige om, hvilke retfærdighedsprincipper der bør gælde for institutionerne i deres samfund. I den oprindelige position befinder disse individer sig endvidere bag *uvidenhedens slør*, en tilstand hvori det enkelte individ er berøvet informationer om fordelingen af sociale og naturlige goder og dermed om, hvilken position i samfundet det indtager. Individerne kan altså ikke bruge deres viden til at foreslå principper, der vil favorisere dem selv, og på den måde repræsenterer uvidenhedens slør et ideal om upartiskhed (Holtug et al., 1997: 125f.).

Rawls anvender forestillingen om den oprindelige position til at udlede de principper, han mener, bør gælde for et retfærdigt samfund, herunder altså også differensprincippet. Spørgsmålet er for os: Ville individerne i den oprindelige position enes om et konstruktivt eugenisk program,¹² eller ville de forkaste ideen? Hvis vi med Rawls antager, at personerne bag uvidenhedens slør anvender *maximin*-valgstrategien,¹³ ville de højst sandsynligt vælge et eugenisk program af en eller anden art. Men også selv om de skulle vælge en anden strategi, ville resultatet være det

samme. Grunden er den ganske enkle, at det ville være i modstrid med rationalitetspræmissen at fravælge muligheden for at "afskaffe" de mest ugunstige fordelinger af de naturlige goder. Et konstruktivt eugenisk program ville blive betragtet som en pareto-forbedring (dvs. en forbedring, der ikke ville stille nogen ringere) og derfor reducere usikkerheden i valgsituationen betydeligt. Sagt på en anden måde er det vores påstand, at menneskerne i den oprindelige position ville have gode grunde til at enes om et eugenisk program. Hvis truslen om at ende som svært handicappet kunne fjernes med et eugenisk program, ville rationelle individer gribe chancen. Det er i hvert fald svært at få øje på en grund til, at de ikke skulle.

Konklusion

I denne artikel har vi forsøgt at nuancere den debat, der fulgte i kølvandet på professor Helmuth Nyborgs forslag om et eugenisk program i Danmark. Debatten har været kendetegnet ved, at meget få opinionsdannere har sympatiseret med Nyborgs ideer, og af, at den eugeniske tanke generelt er blevet opfattet som et elitært, usolidarisk og etisk forkasteligt projekt. Med udgangspunkt i den anglo-amerikanske filosofis rationelle metode har vi imidlertid vist, at denne fremstilling ofte har været baseret på uklare ræsonnementer og en sammenblanding af normative og empiriske aspekter af problemstillingen. Det har været et afgørende mål i denne artikel at korrigere disse forhold for derigennem at bidrage til et mere klart billede af, hvad eugenik er, og hvilke muligheder eugenikken har for at blive omsat til offentlig politik. Med analysen af eugenikkens historie og dens aktuelle status, har denne artikel således påpeget, at den eugeniske praksis har et solidt egalitært fundament, at den i vidt omfang er en accepteret og efterspurgt del af den moderne virkelighed, vi befinder os i, samt at konsekvenserne ved at fravælge den ikke kun ville være urimelige, men ligefrem etisk problematiske. På det teoretiske plan har vi med en rawlsiansk analyse desuden argumenteret for, at et retfærdigt samfund bør have en eugenisk politik, der kan begrænse mængden af "uheld" i det naturlige lotteri. Samlet set mener vi således at have vist, at eugenikken hverken historisk eller aktuelt kan beskrives som elitær, usolidarisk eller uetisk.

Noter

1. Begrebet "racekvalitet" var hos Galton møntet på menneskeracen.
2. Den praktiske klassifikation af egenskaberne kan måske problematiseres moralsk, men en rangordning af menneskelige egenskaber er ikke som sådan kontroversiel set ud fra et egalitaristisk synspunkt. Se herom Holtug et al. (1997: 34).
3. Målet for eugenik er næppe i sig selv problematisk, al den stund det drejer sig om at forbedre de menneskelige livsvilkår, men diskussionen og afvejningen af, hvordan det i praksis skal håndteres, er straks mere kompliceret.
4. Man opnår ikke i sig selv garanti for beskyttelse af individets rettigheder ved at udskifte utilitarisme med egalitarisme som grundlag for et eugenisk program. Man kan forestille sig, at der kan opnås større lighed ved at krænke, hvad der normalt opfattes som centrale rettigheder – eksempelvis retten til reproduktion.
5. Man kan med en vis ret hævde, at en meningsfuld (klassisk) definition af eugenik skal indeholde et element af offentlig kontrol, jf. Galtons definition (samt Møller, 2002: 4). I den offentlige

debat om eugenik må man dog konstatere, at begrebet også anvendes i tilfælde, hvor staten ikke blander sig på anden måde end ved at stille (bio)teknologien til rådighed for borgerne. Den klassiske forskel mellem eugenik og ikke-eugenik baserer sig således udelukkende på graden af teknologisk kunnen og er derfor i vores øjne arbitrær. Det må endvidere bemærkes, at den ovenfor foreslåede definition ikke placerer sig entydigt i forhold til den almindelige sondring mellem "positiv" og "negativ" eugenik, der sigter mod henholdsvis at forbedre og opretholde menneskets normalfunktion. Vi har af to grunde valgt ikke at benytte denne sondring: For det første er begrebet "normalfunktion" en usikker, historisk givet størrelse; for det andet indfanger sondringen ikke det, vi anser for at være det analytiske omdrejningspunkt i eugenik-debatten – nemlig ikke hvad eugenikken gør, men derimod *hvordan* den gør det. Denne problemstilling berører vi mere indgående i introduktionen af begreberne "obstruktiv" og "konstruktiv" eugenik nedenfor.

6. Dette paradoks viser endnu engang, at den normale opfattelse af, hvornår der er tale om eugenik, og hvornår der ikke er, er arbitrær. Det er i hvert fald ikke indlysende, at grænsen skal gå ved 12. graviditetsuge (den normale grænse for provokeret abort).
7. Faktisk støder man her ind i en ny etisk problemstilling: Hvis staten ikke må blande sig aktivt i individets reproduktion, hvordan kan det så forsvares, at staten i kraft af sit teknologiske monopol og tilhørende etiske præferencer skal bestemme, hvilke egenskaber der skal selekteres for eller imod? Hvis vi i overensstemmelse med eksempelvis formanden for Etisk Råd, Ole Hartling, accepterer afvisningen af konstruktiv eugenik, og anerkender, at kun individet kan udpege og vælge "uønskede" egenskaber, er vi, som vi har argumenteret for, nødsaget til endegyldigt at forkaste ideen om en statslig model. Men dette princip gør det vanskeligt samtidigt at forsvare et andet af eugenik-skeptikernes principper, nemlig at det er en politisk (statslig) opgave at sætte grænser for bioteknologiens anvendelse. Ja, faktisk bliver tanken om et etisk råd svær at forsvare. Det er således ikke logisk sammenhængende på den ene side at hævde, at staten ikke må blande sig i menneskets reproduktion, og på den anden side fastholde, at det er statens opgave at normere borgernes adgang til reproduktive teknologier. Endvidere er det paradoksalt, at fastholdelsen af forældrenes ubetingede selvbestemmelsesret reelt må betragtes som en tilslutning til Robert Nozicks selvejerskabstese (Holtug et al., 1997: 201), hvorfor vi alligevel vil ende hos eugenikken – nu blot i dens fuldt liberaliserede (anarkiske) form. Grunden er, at den menneskelige reproduktion – overladt til selvbestemmelsen – vil følge i hælene på teknologiske fremskridt, som den altid har gjort det, og vil ikke, som det antydes i det anti-statslige princip, loyalt lade den naturlige selektion bevare kontrollen.
8. Helt konkret skal man forestille sig, at man ved brug af genetisk diagnose på et givent foster kan screene for en række uønskede egenskaber og efterfølgende ved brug af genterapi rette defekter, der eventuelt måtte være konstateret. At teknikken er til rådighed i dag, kan man forvise sig om i flere af Det Etiske Råds udgivelser om genteknologi og etik, se www.etiskraad.dk
9. Skulle man endelig kritisere den eugeniske grundtanke, kunne det være mere oplagt at lade sig inspirere af den franske filosof Michel Foucaults (1995) begreb om biopolitik. I den optik kan eugenikken ses som den endelige raffinering af velfærdsstatens biopolitiske magtstrategi, hvor individets præferencer for et godt helbred og statens interesse i menneskets produktive kapaciteter smelter umærkeligt sammen. Imidlertid ligger det uden for denne artikels rammer at forfølge denne alternative tilgang, idet Foucault som bekendt hører til i den kontinentale politiske filosofis lejr, og ikke i den anglo-amerikanske. Derfor skal vi ikke her forfølge hans alternative tilgang videre end blot påpege, at den synes at være et mere egnet grundlag for en normativ kritik af eugenikken.
10. Sociale primære goder er eksempelvis borgerlige frihedsrettigheder, mens naturlige primære goder eksempelvis er et godt helbred eller mere personlige egenskaber såsom intelligens, arbejdsomhed, handlekraft eller kreativitet.
11. Retfærdighed ses altså her som fordelingsmæssig lighed, hvilket er det bærende element i den egalitære position.
12. At der er tale om et konstruktivt eugenisk program, betyder som før nævnt, at individerne bag uvidenhedens slør ingen risiko har for ikke at blive født.
13. Maximin-strategien går ud på, at man vælger at gøre det, der stiller én bedst i den værst tænkelige situation. Se endvidere Holtug et al. (1997: 131) for nærmere forklaring.

Litteratur

Foucault, Michel (1995). *Overvågning og straff*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Holtug, Nils et al. (1997). *Det retfærdige samfund*, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S.

Koch, Lene (2000). *Racehygiejne i Danmark 1920-56*, København: Gyldendal.

Lorentzen, Ib et al. (1999). *Medicinsk Kompendium*, bind 1, 15. udgave, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S.

Møller, Jes Fabricius (2002). "Socialistisk Eugenik", *Arbejderhistorie*, nr. 1, pp. 1-15.

Rawls, John (1999). *A Theory of Justice*, Cambridge, MA & London: Belknap.